

Eeuwenlange fascinatie voor de Ruïne van Slot Teylingen

Patricia Debie e.a.

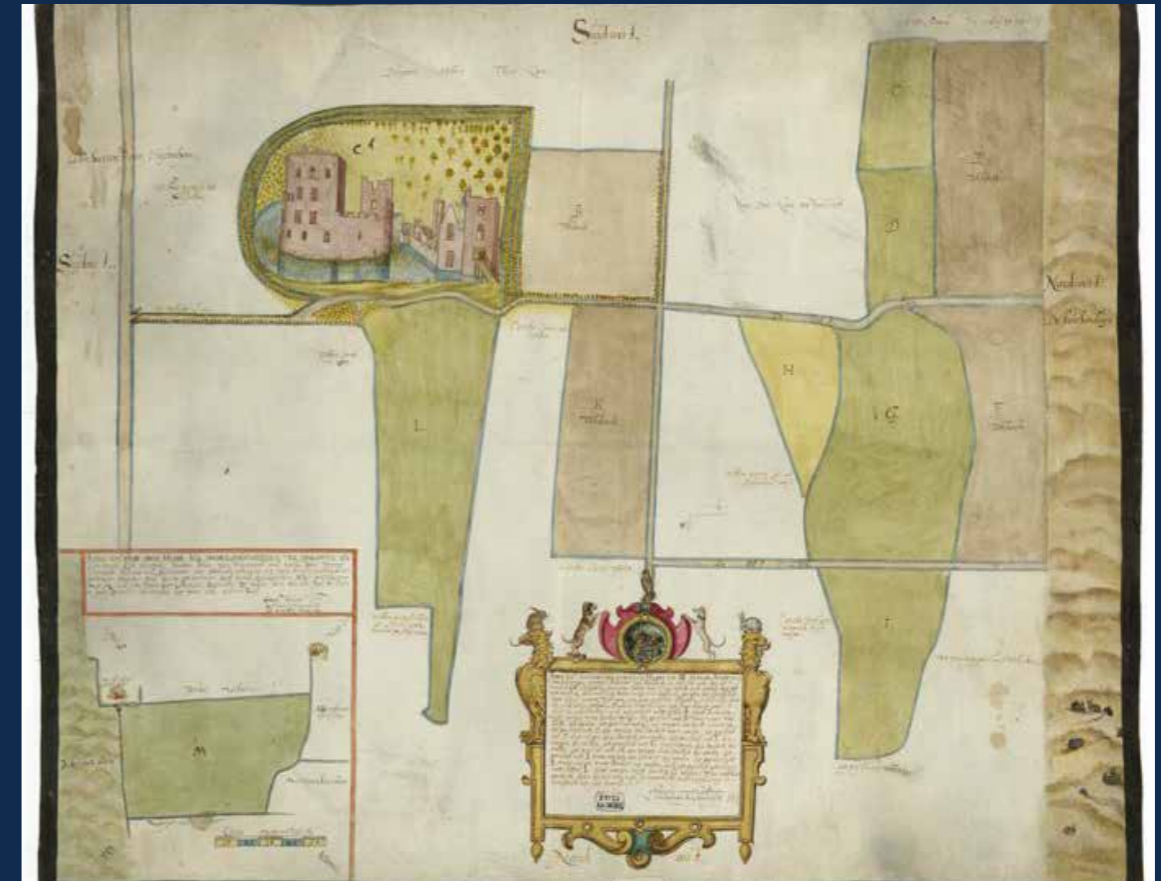
Inleiding

Sinds jaar en dag is de ruïne van Slot Teylingen (bekend als de ruïne van Teylingen) een belangrijk baken in het kustlandschap van de regio Leiden en Haarlem, ook wel bekend als de Leidse Lustwarande. De huidige restanten van het oude jachtverblijf van de Graven van Holland geven slechts een glimp van haar voormalige imposante verschijningsvorm. Tweehonderdvijftien jaar geleden werd het slot tot een decoratieve ruïne omgevormd en opgenomen als folly in het landschap. Het omliggende landschap is sindsdien drastisch gewijzigd. In het verleden is al veel geschreven over de bouw- en bewoningsgeschiedenis. In dit artikel wordt de focus juist gelegd op haar omgeving en de relatie die de ruïne heeft met het omliggende landschap en het nabijgelegen dorp Sassenheim.

Voorafgaand aan dit artikel is door bureau Debie & Verkuijl uitvoerig archiefonderzoek gedaan waarbij een aantal opmerkelijke kaarten naar boven zijn gekomen. Op basis van dit archiefonderzoek en het gevonden kaartmateriaal is de ruimtelijke ontwikkeling van het slot en haar landschappelijke inbedding in beeld gebracht.

De bevindingen uit dit onderzoek zijn door Debie & Verkuijl in een uitgebreide rapportage beschreven. Een beknopte samenvatting kunt u teruglezen in dit artikel.

Afb. 1: 1596 – 'Kaart des Graeffelckheijts huijse genomt Teijlingen met sijne grachten, cingelen ende landen dear ende omme gelegen.' (Nationaal Archief, inv. nr. NL-HaNA_4.VTH_2317)

Een strategische ligging

De ruïne van Teylingen maakt onderdeel uit van een sterk gevarieerd kustlandschap. Dit landschap wordt gekenmerkt door een afwisseling van jonge en oude duinen, strandwallen en vlakten. Hierdoor zijn er vele overgangen te ontdekken tussen hoge en droge en lage en natte gebieden. De ruïne is gelegen in dit landschap van door strandwallen ingesloten strandvlakte. Van deze oude omringende strandwallen is nog maar weinig terug te vinden door het recente gebruik van de grond voor de bloembollenteelt. Het kustlandschap is altijd een aantrekkelijk gebied geweest voor vestigingen. De oudste bewoning centreerde zich voornamelijk rond de riviermondingen op de meest oostelijk gelegen strandwallen. Tijdens de Middeleeuwen was er sprake van een slot "Teylynge". Het slot werd in de Hoge en Late Middeleeuwen uitgebreid met een ringmuur uit steen en een nieuw poortgebouw. Daarnaast vonden er meerdere verbouwingen plaats op de voorburch en aan de donjon.¹ Een kaart uit 1596 toont deze concentrische ligging van het slot, dat in deze periode al gezien kan worden als ruïne. (zie afb. 1)

De kaart van 1615 maakt duidelijk dat de hoofdstructuren rondom het slot al vast liggen: de Scheysloot en de Teylingerlaan die als zichtassen in een 'assenkruis' zijn vormgegeven. Deze hoofdstructuren zijn nog steeds aanwezig en herkenbaar. (zie afb. 2) Opmerkelijk is de verbintenis met de kerktoeren van Sassenheim die met de knik in de Teylingerlaan ter plaatse van het slot benadrukt wordt. Het ge-

bouw wordt omsloten door een historisch wegenstelsel. Een groot deel van deze historische wegen lopen langs de flanken van de hoger gelegen strandwallen. Een dergelijke strandwal is zo opgebouwd dat zowel ten westen, als ten oosten op de flank zich een weg bevindt. Hierbij wordt er een onderscheid gemaakt tussen de minder belangrijke "Buurweg" of in dit geval "de Buer Wech" en de hoofdroute die wordt beschreven als de Herenweg of "Heer wech." De Hereweg was hierbij de belangrijkste laan die vaak van stad tot stad liep. Teylingen is door middel van een kaarsrechte zichtas, de Teylingerlaan, met dit wegenstelsel verbonden.

Door middel van een dwarsweg wordt de Buurweg op de strandwal verbonden met de andere Hereweg. De Scheysloot en Woensdagsche watergang komen daarnaast uit op de omringende slotgracht. Door de aanleg van dit wegenstelsel, was het oude slot Teylingen tevens verbonden met andere landgoederen en kastelen die hoofdzakelijk op de hoger gelegen zandgronden lagen in de lengterichting van de strandwallen. De strategische ligging van Teylingen past deels binnen het kader van de klassieke Italiaanse architectuurprincipes van Andrea Palladio uit 1569. Hierbij wordt met behulp van assenstelsels de ligging van een kasteel ten opzichte van een kerk benadrukt, zoals ook het geval is bij Teylingen. (zie afb. 3) De verbintenis tussen kasteelheer en kerk wordt daarmee letterlijk uitgedrukt.² De reden waarom Teylingen zo strategisch geïmponeerd is in het landschap, kan te maken hebben met het feit dat het in dertiende eeuw werd gebou-

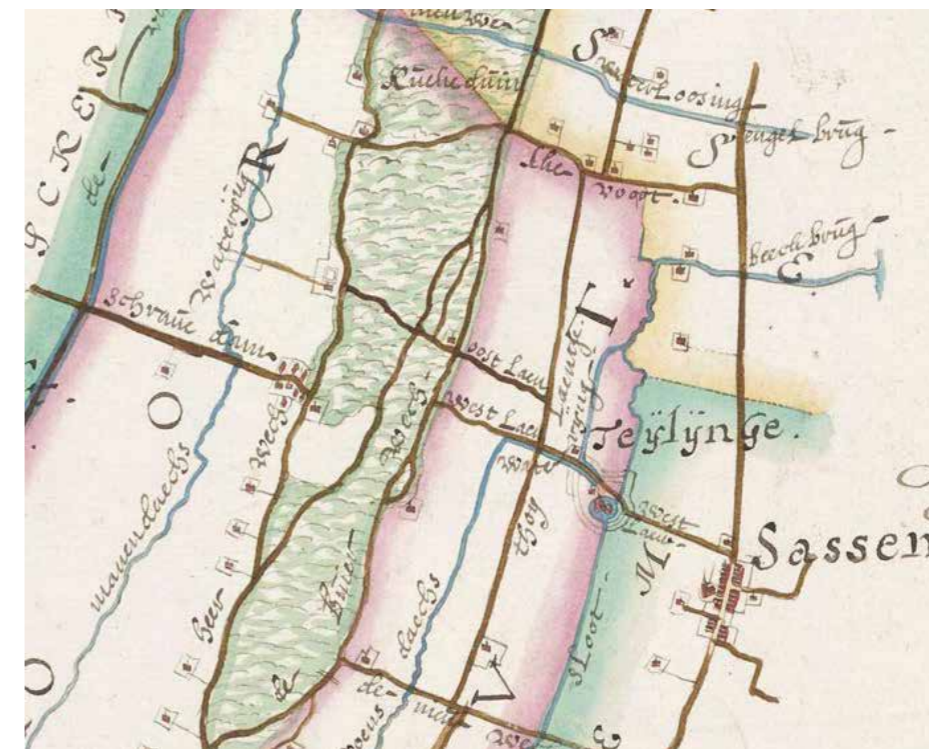
wd als waterburcht die diende ter bescherming van de invallen van de West-Friezen.³

In deze tijd was Willem van Teylingen de eerste eigenaar van het destijds leengoed Teylingen. Het slot bleef eigendom totdat het geslacht Teylingen was uitgestorven. Tot 1238 was dit gebied leengoed van de graaf van Holland. Na 1328 werd het vooral doorgegeven aan de houtvesters van de graaf van Holland.

Van slot naar ruïne: De ruïne van Teylingen vlak na de Tachtigjarige Oorlog

De eerste keer dat het slot verviel tot een ruïne was tijdens de eerste jaren van de Tachtigjarige Oorlog (1586-1648), ook bekend als de Opstand. Rond 1572/1573 werd een groot deel

van de omringende bebossing gekapt en tijdens de Opstand werd het slot compleet verwoest. Het eerste beeldmateriaal vlak na deze verwoesting is afkomstig uit 1596.⁴ Het gaat hierbij om een kaart met het volgende bijschrift: "des Graeffelickheijts huijse genomt Teijlingen met sijne grachten, cingelen ende landen deaer aen ende omme gelegen".⁵ Hoewel het hoofgebouw in deze periode verwoest is, zijn de oude hoofdstructuren nog duidelijk zichtbaar. Dit is de eerste afbeelding van de ruïne die we kennen. De plattegrond is met een perspectief ingevuld. We zien rondom het slot en het hoofdgebouw een brede slotgracht, een voorburch en driedubbele watergangen met windsingels. Daarnaast is het poortgebouw afgebeeld en worden jachtgronden op de kaart weergegeven met een valk en een hazewindhond; de symbolen van het jachtrecht. De

Afb. 2: 1615 - Slot Teylingen met rondom mogelijk wallen, Floris Balthasars samen met zijn zoon Balthasar Floriszoon van Berckenrode. (Hoogheemraadschap van Rijnland, inv. nr. A-4178)

De kaarten uit 1596 en 1615, waarvan laatstgenoemde al eerder is aangehaald, schetsen een beeld van een centraal gelegen ruïne. Op een meer gedetailleerd niveau is er een schets gemaakt van het bezit en de verschillende lanen die van de ruïne naar de aangrenzende gronden lopen. De centrale toegangslaan bepaald door de Teylingerlaan is duidelijk zichtbaar. Deze vervolgt zijn weg langs het hoofdgebouw en gaat daarna over in de West Laen. De Teylingerlaan was met laanbomen beplant en vormde een kaarsrechte zichtas vanuit de ruïne met het dorp Sassenheim en de Heere-weg.

Voor het eerdergenoemde gebruik van de klassieke Italiaanse architectuurprincipes bij Teylingen, kunnen in deze periode meerdere verklaringen worden gevonden. Deze principes zijn namelijk veelvuldig door het Hollandse stadhouderlijk hof geïntroduceerd in parken. Teylingen was het ambtscentrum van de houtvesterij. Het houtvesterschap werd in 1477 verbonden aan het stadshouderschap van Holland. De stadhouder zelf was daarbij de opperhoutvester.

Eén van deze houtvesters was Johan van Wassenaar-Duivenvoorde die in 1594 tot luitenant-houtvester was benoemd. Hij was de toenmalige eigenaar van Teylingen en liet het gebouw tussen 1605-1615 herstellen. Tevens werd de oude toren van een dak voorzien tijdens het Twaalfjarig Bestand (1609-1621). Dit herstel vond echter enkel plaats onder een aantal door Wassenaar-Duivenvoorde gestelde voorwaarden. In de overeenkomst die opgesteld is in deze periode, staat

dat het nageslacht gedurende vijftien jaar moest kunnen profiteren van de opbrengsten van de omringende gronden. Deze overeenkomst geeft een bron aan informatie over wat er rondom de ruïne van Teylingen te vinden was qua aanleg in het begin van de zeventiende eeuw. Hierin staat onder andere geschreven dat de boomgaarden en houtakkers opnieuw beplant en in cultuur gebracht moesten worden. Daarnaast wordt er gesproken over "fruyt-bomen ende topgaende hout als Abeelen, Ypen, Linden, Eycken (...)". Qua fruitbomen waren er onder andere kersen- en pruimenbomen te vinden. In het archiefstuk uit 1611 wordt er gesproken over het verhuren van deze gronden, waar de verschillende lanen eveneens onder horen.⁶ Geconcludeerd kan worden dat het omliggende parkbos grotendeels gekapt zal zijn geweest.

Afb. 3: Teylingen met het assenkruis en het zicht op de kerk.

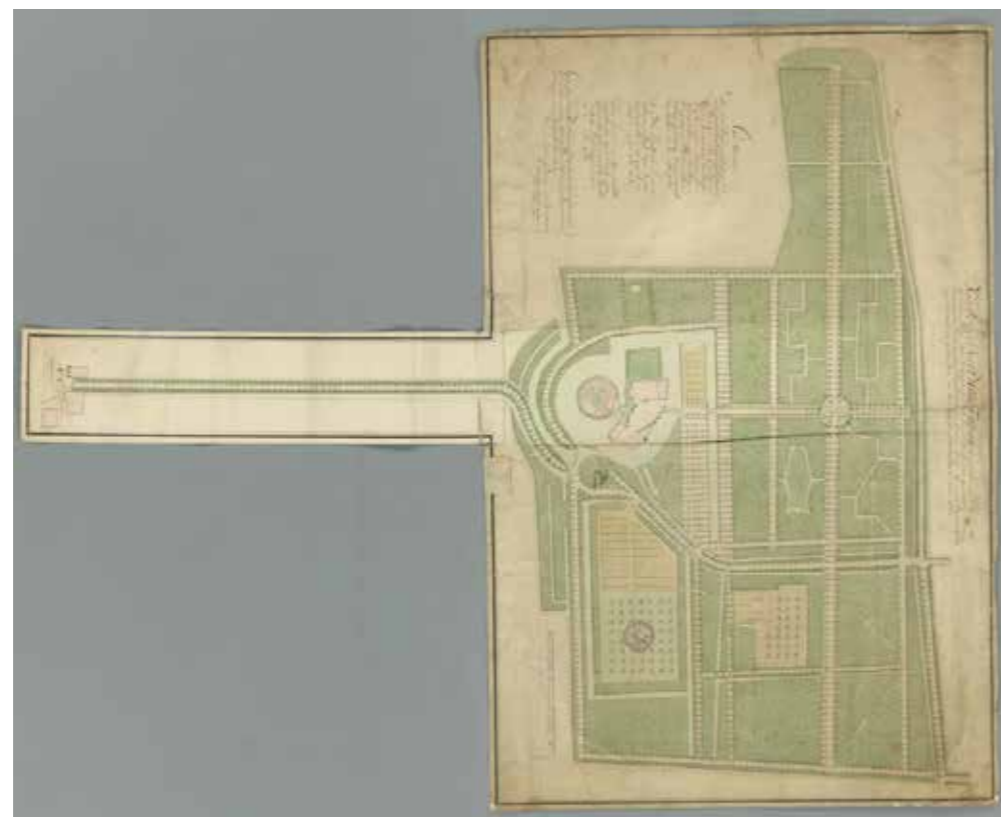

Afb. 4: 1640 - Het slot Teylingen na herstel met het nieuwe dak. (Rijksmuseum Amsterdam, inv. nr. SK-A-608)

De oude kastelen verloren in de zeventiende eeuw grotendeels hun defensieve functie en nieuwe terreinuitbreidingen werden mogelijk. Meerdere nieuwe gebouwen in de nabijheid van de ruïne werden aangelegd, waaronder een nieuw tweebeukig woonhuis dat rond 1614 bewoond werd door de zoon van Johan van Oldenbarnevelt, Reinier van Oldenbarnevelt (1588-1623). Het woonhuis en de tuinaanleg waren gerealiseerd in een Hollandse Renaissancestijl. Tijdens deze jaren werd de ruïne opnieuw van een dak voorzien en hersteld. De prent van 1640 toont de herstelde situatie. (zie afb. 4)

Afb. 5: 1647 - Jan Janszoon Douw en Steven Pieterszoon van Brouckhuijsen. (Hoogheemraadschap van Rijnland, inv. nr. A-4273)

Afb. 6: 1801 - 'Kaarte van het Jacht Huijs te Teijlingen.' (Nationaal Archief Den Haag, inv. nr. 00013001008)

De overgang naar een geometrische parkaanleg

Aan het einde van de Vrede van Munster werd er ruimte gemaakt voor een grootse parkaanleg. Tussen 1642 en 1646 zijn door Jan Janszoon Douw en Steven Pieterszoon van Brouckhuijsen opmetingen gedaan die een beeld schetsen van het slot en haar omliggende gronden.⁷ Deze opmetingen waren de voorbereiding van een nieuwe geometrische parkaanleg in een Hollands Classicistische stijl die pas een eeuw later afgerond werd. De kaart t'Hoogheymraedschap van Rhijnland uit 1647 laat deze eerste verandering duidelijk zien. (zie afb. 5) Het bestaande terrein werd uitgebreid met nieuwe gronden aan de west- en zuidzijde van de ruïne. Uit de opmetingen blijkt dat een deel van de wallen, de omgrachting en oude sloten gewijzigd werden. Daarnaast werden nieuwe lanen aangelegd en bestaande lanen uitgebreid en werden aan weerszijden van de Westlaen elstakkers aangeplant.

De getoonde uitbreidingen en nieuwe lanen resulteerden in de hoofdstructuur in Hollands Classicisme met een meer geometrische parkaanleg; van detailinvullingen binnen die hoofdstructuur is dan nog niets bekend. Het complex van gebouwen, dus ook het slot, vormden niet meer het middelpunt of 'snijpunt' van lijnen van de geometrische parkaanleg. Een middenas werd aangezet met de Teylingerlaan aan de zuidzijde als zichtas van het slot richting Sassenheim.

In de periode tussen 1745 en 1801 is er een verdere invulling gemaakt van de nieuwe zeventiende-eeuwse parkaan-

leg. De kaart van 1801 die verderop zal worden besproken, kan daarbij worden gezien als het hoogtepunt van deze aanleg. In 1745 verschijnt de bundel Tegenwoordige staat der Vereenigde Nederlanden. Hierin wordt ook Teylingen kort benoemd. Auteur Thomas Salmon schrijft over een "Huis en Slot" met "Tuinen, Boomgaarden, Singels, Vyvers en Beplanting omtrent 24 Morgen groot, en door den tegenwoordigen Luitenant Houtvester op nieuw in een goede en sierlyke orde aangelegd en beplant".⁸ De destijdse eigenaar van Teylingen was de Luitenant Houtvester Adam Adriaan van der Duyn. In 1750 werd door de Heren van de staten van Holland en West-Friesland nog een deel van de grond aangekocht. In de akte, die te vinden is in de Rechterlijke Archieven, wordt er gesproken van een uitbreiding van de plantage aan het huis Teylingen.⁹ Een reisverslag dat achttien jaar hierna verschijnt geeft een beeld van het slot in de achttiende eeuw. Het oude slot diende in deze tijd als een gevangenis. De reizigers beschrijven ook de omringende aanleg. Zij spreken van een "tot vermaak welaangelegde Wandelplaats" en vermelden verschillende nieuw aangelegde wandellanen als onderdeel van een geometrisch parkaanleg.¹⁰

De meest opmerkelijke en belangrijkste kaart; "De Kaarte van het Jacht Huijs te Teijlingen" toont het slot en haar nieuwe geometrische parkaanleg. (zie afb. 6) Deze is heden ten dage nog steeds te bewonderen in het Nationaal Archief. De kaart is in 1801 vervaardigd door landmeter G. van der Linden, maar geeft de aanleg weer die al rond 1750 gerealiseerd was. De titel geeft daarbij al een aanzienlijke beschrijving over wat er te vinden was qua

aanleg, namelijk: "Gebouwen, Tuijnen, Boomgaard, Plantagien, Bosschen, wegen, Laanen, Paden, vijvers, wateren en slooten (...)." Rond deze periode zijn er plannen om de oude ruïne te verkopen, waarvoor mogelijk deze kaart is opgesteld¹¹

Vanwege de hoge mate van detaillering, is het van belang om de kaart per segment te bestuderen. Met name het lanenstelsel is uitvoerig ingetekend op deze kaart. Eén van de opvallendste elementen is daarmee de Teylingerlaan die als een uitklapbaar gedeelte is toegevoegd. De Teylingerlaan buigt ter hoogte van het omgrachte slot naar het oosten en gaat over in de Westlaan oftewel Groene Laan. De Noordwestelijke grens van het grondgebied wordt gevormd door de Agtherweg oftewel Donkere laan. Voor de toegangsbrug tot de voorburcht ligt een cirkelvormig grasveld waar een memorieboom voor Jacoba van Beieren is geplaatst.

De gronden die het slot omringden leverden vermaak, maar werden hoofdzakelijk gebruikt voor productie en economisch nut. Zo was er naast de boomplantage bestaande uit zes rijen bomen een duiventil, vinkenbaan en moestuin te vinden. Daarentegen zijn er ook veel esthetische elementen te ontdekken, waaronder de bijzondere vormen die naar voren komen in het noordwestelijk gelegen parkbos. Dit parkbos is met de Middel Laan langs een nieuw assenkuis opgezet van twee brede lanen, die min of meer in het verlengde van de Teylingerlaan ligt. Op het kruispunt ligt een cirkelvormig plein beplant met een dubbele laanbeplanting aan weerszijden. De cirkel wordt geaccentueerd met negen

vrijstaande bomen. Rond deze cirkel liggen vier bijzondere bosvakken die elk hun eigen markante asymmetrische invulling kennen, die bepaald wordt door een grillige padenstructuur in Rococo stijl. Dergelijke vormen komen terug bij bijvoorbeeld de parkbossen van de buitenplaatsen van De Hartekamp te Heemstede, Endegeest in Oestgeest en het Hardersbos in Harderwijk. Omdat een aantal van deze voorbeelden dateren van rond 1700, kunnen deze Rococo bosvakken met hun eigenaardige padenstructuur op Teylingen ook van eerder dateren. Aan de noordoostzijde is een woning afgebeeld die ook wel bekend stond als Klein Teylingen. De gronden gelegen boven de woning kennen twee diagonale paden met in het midden een cirkel. Gelegen in de directe nabijheid van de woning bevindt zich een moestuin, broeibakken, een boomgaard en een muur van leifruit.

Op de kaart van 1801 staat het slot, in tegenstelling tot het materiaal uit 1647, wel weer als centraal middelpunt. We zien het slot met de omringende muren, maar ook de voorburcht met het complex aan gebouwen waaronder de houtvesterswoning en het poortgebouw. Dit complex wordt omzoomd door twee bomenrijen. Aan de noordzijde van de houtvesterwoning ligt een door hagen omzoomde tuin met een centraal gesitueerde ovale vijver. Zichtlijnen leiden naar de verderop gelegen Roode Molen en Voorhout. Door middel van twee verschillende boomrijen wordt een grens getrokken tussen de grasstrook en het hakhout. Met deze gecreëerde zichtas wordt wederom de relatie tussen Slot Teylingen en het omringende landschap duidelijk.

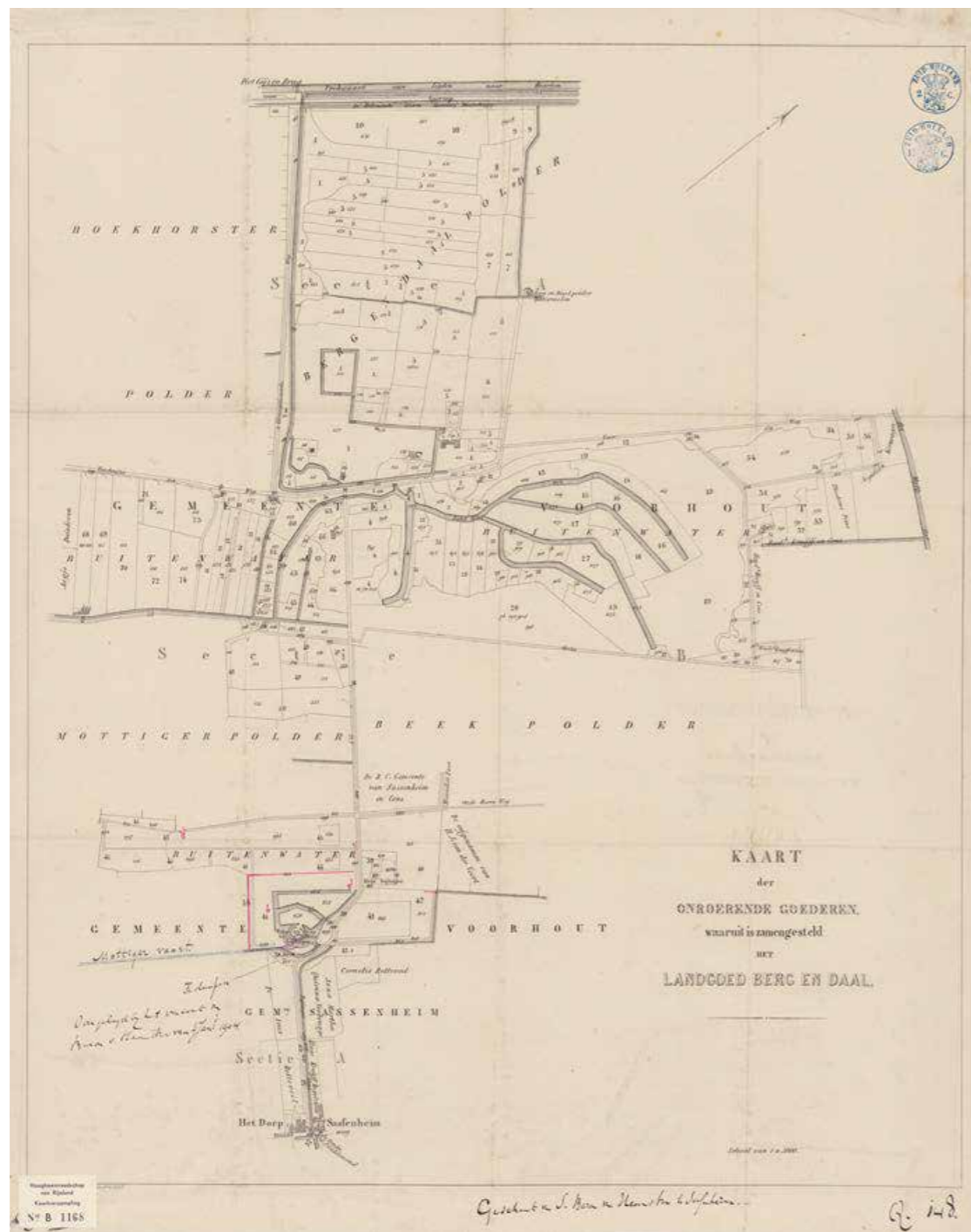
Veranderingen op het erf in de negentiende eeuw

De negentiende eeuw was voor de ruïne van Teylingen een periode van grootschalige veranderingen. Deze veranderingen resulteerden onder andere in een kentering in de relatie tussen de ruïne en het omringende landschap. Na het verschijnen van de kaart uit 1801, werd in datzelfde jaar het eerste deel van Teylingen verkocht aan Matthias van Temminck (1734-1814). Het ging hier om de noordwest gelegen hoek waarop de woning stond van Klein Teylingen. Van Temminck was de eigenaar van de aangrenzende buitenplaats Berg en Daal.¹²

Een jaar na de verkoop werd er een begin gemaakt met de afbraak, zoals blijkt uit een advertentie in de Leydse Courant.¹³ Na 1802 bleven een aantal restanten nog zichtbaar, zoals de ringmuur en de oude torenmuren. De omringende gebouwen werden afgebroken als ook de bijbehorende bruggen en hekken. In 1803 verscheen er in de Oprechte Haarlemse courant een advertentie over de veiling. Dit artikel geeft veel weg wat er qua parkaanleg nog aanwezig was. Zo wordt er gesproken over eiken, beuken, iepen en lindes.¹⁴ De bijbehorende conditiën en voorwaarden van deze veiling spreken van het behoud van de oude toren en ringmuur als monument.¹⁵ Een aantal jaren na de verkoop vond er een houtveiling plaats waarbij een partij van 800 iepen, beuken, eiken, abeelen en lindes voor de houtopbrengst ter kap worden aangeboden. Daarnaast wordt er gesproken van essen, elzen en een partij vruchtbomen.¹⁶

De koper van Teylingen was Agatha Wilhelmina Twent (1768 – 1838) die gehuwd was met Otto Anne graaf van Bylandt (1766 – 1857).¹⁷ Zij hadden in een eerder stadium Berg en Daal gekocht. Door deze koop kwamen Berg en Daal en Teylingen samen, waardoor de ruïne onderdeel werd van de buitenplaats. Deze verbintenis wordt aangegeven op een landmeterskaart uit 1857 waarbij de ruïne verbonden is met de buitenplaats door het westelijke deel van de Teylingerlaan.¹⁸ (zie afb. 7) Deze kaart was vermoedelijk opgesteld voor de aansluitende verkoop van het geheel. In 1857 werd er een aankondiging gedaan voor de veiling van Berg en Daal en daarmee ook voor het huis Teylingen en de bijbehorende laan.¹⁹ Opvallend aan deze aankondiging, is het feit dat er wordt vermeld dat de omringende wei- en hooilanden geschikt zijn voor de bollenteelt. De bollenteelt speelde namelijk vanaf de tweede helft van de negentiende eeuw een belangrijke rol binnen de landbouw van deze streek.

In de tweede helft van de negentiende eeuw kwam de ruïne in het bezit van de gebroeders Teylingen, Jhr. Hilvaart Theodorus van Teylingen, Heer van Hilvarenbeek (1780-1865) en Jhr. Mr. Diederik Gregorius van Teylingen van Kamerik (1784-1872). Wederom werd er in de krant benadrukt dat het gebouw als monument moest worden gezien.²⁰ In deze periode vond de houtverkoop plaats van circa 800 bomen bestaande uit iepen, essen en kastanjes. Eén van de latere beschrijvingen van de ruïne en haar omringende gronden

Afb. 7: 1857 - In de eerste helft van de achttiende eeuw maakt Teylingen deel uit van Berg en Daal. (Archief Rijnland, inv. nr. B-1168)

kwam naar voren in een reisverslag genaamd Wandelingen door Nederland met pen en potlood uit 1882. Hierin staat geschreven dat de zijweg van de Teylingerlaan bestaat uit jonge en mogelijk ook nieuw aangeplante eiken. Volgens de auteur J. Craandijk zijn daarnaast de oude bruggen verdwenen waardoor het voorplein

onbereikbaar is geworden.²¹

Na de bewoning van Teylingen door de twee broers, blijven de gronden voor een lange tijd nog in het bezit van het nageslacht. De Teylingerlaan werd uiteindelijk doorverkocht aan de baron van Heemstra uit Sassenheim in 1877. De gehele ruïne werd uitein-

delijk geschonken aan het Rijk in 1889. Deze schenking werd gedaan door Van Teylingen. Plannen van de gemeente Sassenheim om op de voormalige voorburcht een kleine vuilnisbelt te plaatsen, zijn maar deels doorgevoerd door protest van de gemeente Voorhout.²²

Vervagen van de oude parkaanleg in de twintigste eeuw

In de twintigste eeuw vervaagden de contouren van de geometrische parkaanleg die zo uitvoerig waren ingetekend op de kaart van 1801. Deze vervaging was het resultaat van veranderingen die plaatsvonden vanwege de ingezette bollenteelt. Stedenbouwkundige wijzigingen hadden daarbij een direct effect op de ligging van de ruïne van Teylingen ten opzichte van het landschap. De bollenlanden, waar in het deel hiervoor al over werd geschreven, werden in de twintigste eeuw op grote schaal aangelegd. Hierdoor veranderde niet alleen het uiterlijk van het dorp, maar ook het erf van de ruïne van Teylingen. Verderop in dit artikel zal de omvorming van de omliggende gronden tot bollenteelt worden gevisualiseerd met fasekaarten.

In het begin van de twintigste eeuw waren zowel de ruïne als de gronden in het bezit van Theodoor Willem Lodewijk Baron van Heemstra. Deze eigenaar liet de oostelijk gelegen gracht recht-trekken. Hierdoor ontstond er een betere doorvaart tussen de Mottingervaart en de Teylingervaart. Daar stond echter tegenover dat de oorspronkelijke "oude bocht" in de gracht werd

gedempt, zoals gevonden fotomateriaal beaamt. Hierdoor veranderde niet alleen de naburige watergang, maar ook de ligging van de ruïne. Naast de demping van deze oude bocht werden ook de twee watergangen die zich bevonden aan de west- en zuidzijde van de burcht dichtgegooid. Rond de verkoop in 1904 werden uiteindelijk de oude lanen, bossen en bouwlanden omgezet in bollenland. Deze bollenlanden strekten zich ver uit dankzij de demping van de eerdergenoemde grachten.

Tot 1918 en 1919 bleef het goed in het bezit van het geslacht Teylingen. Hier kwam echter een einde aan bij de verkoop van de gronden aan weerszijden van de oude Teylingerlaan waarbij alle aangrenzende percelen nu waren ingericht als bloembollenland.²³ Met deze inrichting verdween ook de tol die werd geheven aan deze laan naar Sassenheim. Daarmee zouden wederom verschillende bomen worden gerooid.²⁴ Dit waren er in totaal circa 270.²⁵ De Teylingerlaan was in deze tijd volledig in het bezit van de gemeenten Sassenheim en Voorhout. Uiteindelijk werd in hetzelfde jaar een groot deel van de bollenlanden verkocht, waardoor een aanzienlijke versnippering van de gronden plaatsvond.

De bebouwing van Teylingen nam, net als de omringende bollenvelden, na 1900 sterk toe. Deze bebouwing kende in deze streek haar eigen karakteristiek. Hierbij werd er tegenover de bollenvelden meerdere zogeheten "kwekersvilla's" aangelegd, meestal met kenmerken van de art nouveau. Onder leiding van de Amsterdamse architect J.P. Oudshoorn werd

daarvoor een stedenbouwkundig plan opgesteld. In 1925 werd er een begin gemaakt met het bebouwen van de Teylingerlaan. De bocht in de laan die zich bevond in de directe nabijheid van het slot werd hiervoor recht getrokken. De eerste woningen en bedrijfsgebouwen waren dan ook gecentreerd op dit stuk. Doordat er nu zowel aan de westelijke zijde als aan de oostelijke zijde werd gebouwd, veranderde het zicht vanuit de omsloten omgeving op de ruïne en vice versa. Dit gebied slibde op den duur langzaam dicht.

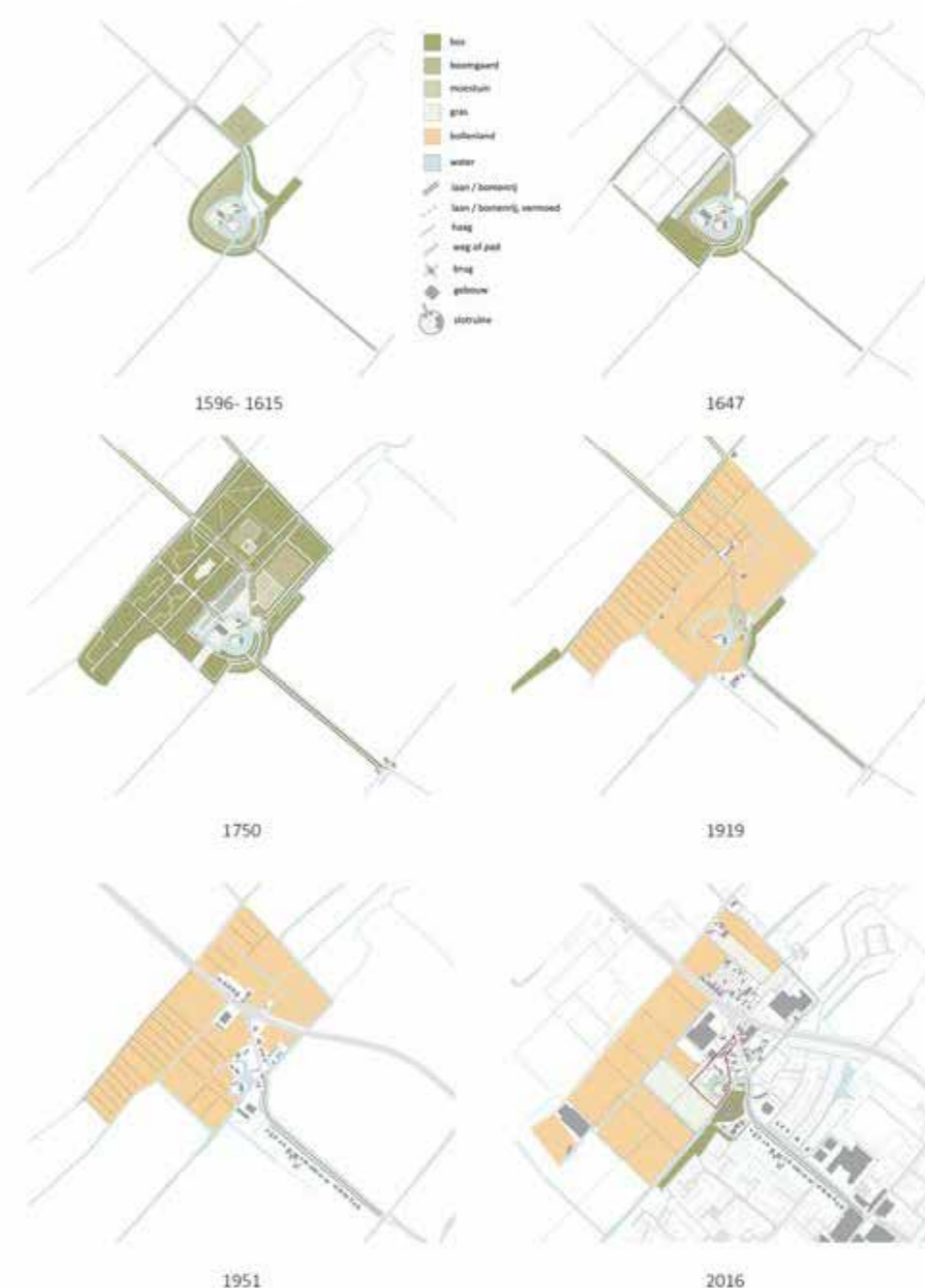
In 1935 werd de Carolus Clusiuslaan aangelegd in het verlengde van de Teylingerlaan. Door de aanleg van deze nieuwe weg werd de Teylingerlaan ontlast. Daar stond echter wel tegenover dat de oude noordelijke gronden van de ruïne werden doorsneden. Deze weg werd eveneens verbreed. Gedurende de tweede helft van de twintigste eeuw vond er een verdere verdichting plaats van de Teylingerlaan. Door deze verdichting en stedenbouwkundige wijzigingen verloor de ruïne van Teylingen haar relatie met de omringende omgeving, maar ook met de verderop gelegen buitenplaatsen. Andere buitenplaatsen uit deze streek hadden te maken met afbraak en verkaveling. Voorbeelden hiervan zijn onder andere de buitenplaats Ter Leede, die vanaf 1928 werd verkaveld wegens een kleinschalige uitbreiding. De onderlinge relatie met de kastelen uit deze regio, die eerder al beschreven werd, raakte daarnaast eveneens vertroebeld.

De tweede helft van de negentiende eeuw stond ook in het teken van herstel. Sinds 1976 heeft de Stichting Slot Teylingen gepleit voor

het historisch belang van de ruïne en bovenal haar landschappelijke inbedding. Dit werd onder andere bewerkstelligd met het uitgraven van de in 1970 dichtgegooide gracht die te vinden was ten westen van de voormalige voorburcht. Dit werk werd uiteindelijk voltooid in 1983-1984. Deze uitgraving komt onder andere naar voren op kaartmateriaal van het kadaster waarbij de eerste inmetingen zijn gedaan.²⁶

Folly in het landschap: De huidige situatie van Slot Teylingen

Aan het begin van deze eeuw vonden er nog een aantal gebeurtenissen plaats rondom het oude slot. Na het uitgraven van de gracht werden er in de daaropvolgende decennia meerdere stukken grond opgekocht. Deze aankopen werden gedaan met de gedachte dat er een nieuwe aansluiting moest worden gecreëerd op de al aanwezige Teylingerlaan. De meest recente aankoop werd gedaan in 2005-2006. Uiteindelijk vond in 2016 de overdracht van het eigendom van Rijkvastgoedbedrijf naar Monumentenbezit plaats. De begrenzing van het gebied van Teylingen die getoond werd op 1801, beperkt zich tegenwoordig enkel nog maar tot de ruïne zelf en een klein deel van het aangrenzende gebied, zoals aangegeven op afbeelding 1. Deze veranderingen komen tevens duidelijk naar voren op een aantal kadastrale kaarten afkomstig uit het kadastrale archief. Daarbij vonden er ook aanpassingen plaats aan de nabij gelegen waterpartijen en waterlopen. De opeenvolgende fasekaarten geven inzicht in de markantste wijzigingen die hebben plaatsgevonden. (zie afb. 8)

Afb. 8: Fasekaarten, Debie & Verkuil.

Slotbeschouwing

Uit het historisch onderzoek van Debie & Verkuil is gebleken dat Slot Teylingen door de eeuwen heen altijd als een markante folly in het landschap heeft gestaan. De ruïne van Teylingen is daarbij niet de enige. Verspreid over heel Nederland zijn meerdere kasteel-

ruïnes te vinden die dienst hebben gedaan als folly. Het landschap versterkt daarbij het romantische beeld op de ruïne en vice versa. Opvallend is het feit dat een zeer groot deel van de oude parkaanleg, die hiervoor uitvoerig is onderzocht, tegenwoordig enkel nog terug te vinden is in de eerder gewijzigde laanbeplanting van de Teylingerlaan

en enkele summiere watergangrestanten. Van het park, zoals getekend op de kaart van 1801, is nauwelijks iets terug te vinden. Deze kenmerkende geometrische aanleg keert enkel nog terug op zeer kleine schaal in de directe omgeving van de ruïne. De genoemde zichtassen naar het omliggende landschap zijn verdwenen door de stedenbouwkundige wijzigingen die gedurende meerdere eeuwen werden doorgevoerd. Debie & Verkuijl heeft in haar rapport geconcludeerd dat er ondanks deze wijzigingen, vele kansen liggen om de ruïne weer als belangrijk baken in het landschap herkenbaar te maken.

Bronnenlijst

Literatuur

- Annema, W. en Kamphuis, J., *Bouwhistorische documentatie en waardebeoordeling: Voorhout, Ruïne van Teylingen deel 1, Den Haag 1994.*
- Debie, P., *Place-making with avenue systems, a Dutch planning design tradition, IPHS 2016, Delft 2016.*
- Rijken, H., *De Leidse Lustwarande. Geschiedenis van tuinkunst bij kastelen en buitenplaatsen rond Leiden, 1600-1800, Leiden 2005.*
- Craandijk, J., *Wandelingen door Nederland met pen en potlood: Deel 6, Haarlem 1882.*
- Salmon, T., Wagenaar, J., en Van Goch, M., *Tegenwoordige staat der Vereenigde Nederlanden. Zesde deels, eerste stuk, Amsterdam 1745.*
- Loveringh, J., *Historische en natuurkundige lente-reis door Zuid-en Noord-Holland, en een gedeelte van het Sticht van Utrecht, Amsterdam 1768.*

Archiefstukken

- NA, Den Haag, toeg.nr. 4.VTH *Verzameling Binnenlandse Kaarten Hingman, inv. nr. 2317. Kaart van des graaflijkheids huis te Teilingen en de daarbij gelegene landen, met eene afteekening van het slot, 1596 en 1603.*
- NA, toeg.nr. 3.01.31, inv.nr. 165 *Verslagen van den landmeter betreffende opmeting van land behoorende bij het huis Teylingen 1593 en 1643-1649.*
- NA, toeg.nr. 3.01.31 *Inventaris van het archief van de Houtvesterij van Holland en West-Friesland, inv.nr. 164 Aanteekeningen betreffende den verhuur van land behoorende bij het huis Teylingen door den houtvester., 1604-1625 en z.j.*
- NA, toeg. nr. 2.04.13 *Ministerie van Binnenlandse Zaken: Afdeling Kunsten*

- en Wetenschappen, inv. nr. 1381 Voorhout (Zuid-Holland): Slot Teylingen, (1803) 1877 – 1900, 1 omslag.*
- NA, toeg.nr. 4.VTH, inv.nr. 2321, *Kaart van het huis te Teilingen, met de tuinen en boomgaarden en Teilingerlaan. 26 Augustus 1801.*
- Hoogheemraadschap van Rijnland (beeldbank), toeg.nr. 30 *Kartografische documenten en technische tekeningen, inv.nr. A-4273, t'Hoogheymraedschap van Rhijnland : [Noordwijkerhout - Hillegom], 1647.*
- EL, toeg.nr. 631 *Voorhout: Rechterslijke Archieven 1581-1811, inv.nr. 15, 1744-1758.*
- EL, toeg.nr. 631 *Voorhout: Rechterslijke Archieven 1581-1811, inv.nr. 18, 1793-1804.*
- EL, toeg.nr. 631, *Voorhout: Rechterslijke Archieven 1581-1811, inv.nr. 19 19, 1803-1808. Op 29 maart 1805 te Den Haag vastgelegd en op 1 maart 1808 te Voorhout bevestigd.*
- EL, toeg.nr. 0660B *Gemeente Sassenheim (II, 1811-1920), inv.nr. 458 Extract uit het register voor de woordelijke overschrijving der akten van eigendomsovergang inzake de overdracht van de Teylingerlaan met tolhuis en losplaats door jonkheer mr. D.G. van Teylingen van kamerik aan mr. F.J.J. baron van Heemstra, 1877.*
- EL, toeg.nr. 0660B, inv.nr. 392 *Stukken betreffende de oprichting van een vuilnisbelt aan de Teylingerlaan in 1903, 1902-1903.*
- EL, toeg.nr. 0660B, inv.nr. 254 *Catalogus van de openbare verkoping van de bloembollentuinen 'Teylingen' en 'Sixenburg' met drie woonhuizen en bloembollenschuur aan de Teylingerlaan en de Oude Heerenweg onder Voorhout, en van een woonhuis met erf en schuren aan de Oude Heerenweg te*

Voorhout, 1919. Met plattegrond
- EL, toeg.nr. 0660B, inv.nr. 457 *Stukken betreffende de (opheffing van de) tolheffing op de Teylingerlaan, onder meer ten behoeve van de verbetering van deze laan, 1915-1918.*

Krantenartikelen via Delpher.nl

- *Dagblad van Zuidholland en 's Gravenhage, 26 juli 1857.*
- *Oprechte Haarlemse Courant, 30 november 1857.*
- *Het Vaderland: staat- en letterkundig nieuwsblad, 9 april 1920.*
- *Leydse courant, 20 januari 1802.*
- *Oprechte Haarlemse courant, 6 januari 1803.*
- *Oprechte Haarlemse courant, 22 februari, 1803.*
- *Dagblad van Zuidholland en 's Gravenhage, 26 juli 1857.*
- *Oprechte Haarlemse Courant, 30 november 1857.*

Eindnoten

- 1 Annema, W. en Kamphuis, J., Bouwhistorische documentatie en waardebeoordeling: Voorhout, Ruïne van Teylingen deel 1, Den Haag 1994, IV-XII.
- 2 Debie, P., Place-making with avenue systems, a Dutch planning design tradition, IPHS 2016, Delft 2016, 4.
- 3 Rijken, H., De Leidse Lustwarande. Geschiedenis van tuinkunst bij kastelen en buitenplaatsen rond Leiden, 1600-1800, Leiden 2005, 20-22.
- 4 NA, inv. nr. NL-HaNA_4.VTH_2317
- 5 NA, inv. nr. 4.VTH, Kaart van het huis te Teilingen, met de tuinen en boomgaarden en Teilingerlaan. 26 Augustus 1801.
- 6 NA, toeg. nr. 3.01.31, inv. nr. 164.
- 7 Hoogheemraadschap van Rijnland, toeg. nr. 30.
- 8 Salmon, T., Wagenaar, J., en Van Goch, M., Tegenwoordige staat der Vereenigde Nederlanden. Zesde deels, eerste stuk, Amsterdam 1745, 322.
- 9 EL, toeg. nr. 631, Voorhout: Rechterlijke Archieven 1581-1811, inv. nr. 15 1744-1758.
- 10 Loveringh, J., Historische en natuurkundige lente-reis door Zuid- en Noord-Holland en een gedeelte van het Sticht van Utrecht, Amsterdam 1768, 85-88.
- 11 NA, toeg.nr. 4.VTH, inv.nr. 2321, Kaart van het huis te Teilingen, met de tuinen en boomgaarden en Teilingerlaan. 26 Augustus 1801.
- 12 EL, toeg.nr. 631, Voorhout: Rechterlijke Archieven 1581-1811, inv.nr. 18, 1793-1804.
- 13 Leydse courant, 20 januari 1802.
- 14 Oprechte Haarlemse courant, 6 januari 1803.
- 15 NA, toeg. nr. 2.04.13 Ministerie van Binnenlandse Zaken: Afdeling Kunsten en Wetenschappen, inv. nr. 1381 Voorhout (Zuid-Holland): Slot Teylingen, (1803) 1877 – 1900, 1 omslag.
- 16 Oprechte Haarlemse courant, 22 februari, 1803.
- 17 EL, toeg.nr.631, Voorhout: Rechterlijke Archieven 1581 – 1811, inv. nr. 19, 1803-1808. Op 29 maart 1805 te Den Haag vastgelegd en op 1 maart 1808 te Voorhout bevestigd.
- 18 Archief Rijnland, inv.nr. B-1168
- 19 Dagblad van Zuidholland en 's Gravenhage, 26 juli 1857.
- 20 Oprechte Haarlemse Courant, 30 november 1857.
- 21 Craandijk, J., Wandelingen door Nederland met pen potlood, deel 6, Haarlem 1882, p. 259- 265.
- 22 EL, toeg. nr. 06608, inv. nr. 392 Stukken betreffende de oprichting van een vuilnisbelt aan de Teylingerlaan in 1903, 1902-1903.
- 23 EL, toeg. nr. 0660B, inv. nr. 245 Catalogus van de openbare verkoping van de bloembollentuinen 'Teylingen' en 'Sixenburg' met drie woonhuizen en een bloembollenschuur aan de Teylingerlaan en de Oude Heerenweg onder Voorhout, en van een woonhuis met erf en schuren aan de Oude Heerenweg te Voorhout, 1919. Met plattegrond.
- 24 Het Vaderland: staat- en letterkundig nieuwsblad, 9 april 1920.
- 25 EL, toeg.nr. 0660B, inv. nr. 457.
- 26 Kadaster archieven Voorhout Veldwerk 739.